



**O'ZBEKISTONDA SOLIQ MA'MURCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA
YIRIK SOLIQ TO'LOVCHILAR BO'YICHA HUDUDLARARO SOLIQ INSPEKSIYASI
FAOLIYATI TAHLI VA ULARNING YECHIMLARI**

i.f.d., dots. Normurzayev Umid

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha inspeksiya

ORCID: 0009-0001-0130-8766

umid.normurzayev@soliq.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida Yirik soliq to'lovchilar inspeksiya soliq ma'murchiligini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari, xususan, soliq tizimini raqamlashtirish, xalqaro standartlarni (OECD) implementatsiya qilish va soliq nazoratini optimallashtirish masalalari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida soliq auditi uchun nomzodlarni tanlashda inson omilini kamaytirish, "Big Data" texnologiyalaridan foydalangan holda tahliliy jarayonlarni tezlashtirish va elektron tijorat sohasida soliq bazasini kengaytirish bo'yicha aniq yechimlar taklif etilgan. Shuningdek, yirik soliq to'lovchilar uchun soliq monitoringi tizimini joriy etish orqali ma'muriy yukni kamaytirish va soliq to'lovchilar bilan o'zaro ishonchga asoslangan hamkorlikni yo'lga qo'yish mexanizmlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: soliq ma'murchiligi, raqamlashtirish, OECD standartlari, Big Data, soliq auditi, soliq monitoringi, elektron tijorat, transfer narxlar.

**АНАЛИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОЙ НАЛОГОВОЙ ИНСПЕКЦИИ ПО
КРУПНЫМ НАЛОГОПЛАТЕЛЬЩИКАМ В ЦЕЛЯХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ И ПРЕДЛАГАЕМЫЕ
РЕШЕНИЯ**

д.э.н, доц. Нормурзаев Умид

Инспекция по крупным налогоплательщикам

Аннотация. В данной статье анализируются приоритетные направления совершенствования налогового администрирования Инспекции крупных налогоплательщиков Республики Узбекистан, в частности, вопросы цифровизации налоговой системы, внедрения международных стандартов (ОЭСР) и оптимизации налогового контроля. В ходе исследования предложены конкретные решения по снижению человеческого фактора при отборе кандидатов на налоговые проверки, ускорению аналитических процессов с использованием технологий «больших данных» и расширению налоговой базы в сфере электронной коммерции. Также рассмотрены механизмы снижения административной нагрузки и установления сотрудничества с налогоплательщиками на основе взаимного доверия посредством внедрения системы налогового мониторинга для крупных налогоплательщиков.

Ключевые слова: налоговое администрирование, цифровизация, стандарты ОЭСР, большие данные, налоговая проверка, налоговый мониторинг, электронная коммерция, трансфертное ценообразование.

ANALYSIS OF THE ACTIVITIES OF THE INTERREGIONAL TAX INSPECTORATE FOR LARGE TAXPAYERS IN IMPROVING TAX ADMINISTRATION IN UZBEKISTAN AND THEIR SOLUTIONS

*DSc, assoc. prof. Normurzayev Umid
Inspection for Large Taxpayers*

Abstract. *This article analyzes the priority areas of improving tax administration in the Republic of Uzbekistan, in particular, the issues of digitization of the tax system, implementation of international standards (OECD) and optimization of tax control. During the study, specific solutions were proposed to reduce the human factor in selecting candidates for tax audits, accelerate analytical processes using "Big Data" technologies, and expand the tax base in the field of e-commerce. It also covers mechanisms for reducing the administrative burden by introducing a tax monitoring system for large taxpayers and establishing cooperation with taxpayers based on mutual trust.*

Keywords: *tax administration, digitization, OECD standards, Big Data, tax audit, tax monitoring, e-commerce, transfer pricing.*

Kirish.

Zamonaviy sharoitda davlat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlash va budjet daromadlarini barqaror shakllantirish bevosita soliq ma'murchiligining samaradorligiga bog'liq. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı iqtisodiy islohotlar doirasida soliq tizimini modernizatsiya qilish, soliq yukini adolatli taqsimlash va "yashirin iqtisodiyot" ulushini qisqartirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda jahon amaliyotida soliq ma'murchiligi shunchaki soliq yig'ish mexanizmi emas, balki yuqori texnologiyalar va ma'lumotlar tahliliga asoslangan intellektual tizimga aylanmoqda. O'zbekiston ham ushbu global tendensiyalardan ortda qolmagan holda, o'z soliq qonunchiligini xalqaro standartlarga, xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) talablariga moslashtirishni maqsad qilgan. Biroq, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, elektron tijorat hajmining ortishi va moliyaviy tranzaksiyalarning murakkablashishi amaldagi soliq nazorati usullarini yangilashni taqozo etmoqda. Xususan, soliq organlarining axborot-resurs bazasini takomillashtirish, OLTP va OLAP kabi tahliliy tizimlarni joriy etish hamda bank aylanmalarini avtomatik monitoring qilish orqali soliq bazasini kengaytirish zarurati tug' ilmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi O'zbekiston soliq ma'murchiligidagi mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishda innovatsion yechimlarni qo'llash bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi.

G'arb iqtisodchilari "S.Fisher, R.Dornbush va R.Shmalenzilarning fikricha, soliq siyosati mustaqil tushuncha hisoblanmaydi. Ular soliq siyosati tushunchasiga fiskal siyosat tushunchasi orqali yondashadilar. Fiskal siyosat esa davlatning o'z daromadlari va xarajatlari bo'yicha qaror qabul qilishi bo'lib hisoblanadi" – deb ta'kidlashadi (Жўраев, Сафаров, 2005).

Aronov, Kashinlar (2007) esa "maksimal soliq siyosatining mazmunini soliq siyosatining asosiy strategiyasi sifatida qaraydi, ya'ni, ularning fikricha, soliqlar sonini oshirish, soliq stavkalarini oshirish, soliq imtiyozlarini kamaytirish soliq siyosatining strategik maqsadlari sifatida qabul qilinishi mumkin" ta'riflaydi.

Mayburov (2007) "solıq islohoti solıq tizimini tubdan o'zgartirishni davlat solıq siyosatining yangi mazmuniga moslashtirish" deb ta'kidlaydi.

Dementeva (1689) solıq siyosatini davlat iqtisodiy siyosatining in'ikosi ekanligini, u mustaqil ahamiyatga egaligi va soliqlarning ilmiy nazariyasiga asoslanishi lozimligini ta'kidlaydi. "Amalga oshirilayotgan solıq siyosatining natijalari ko'p jihatdan davlat o'z iqtisodiy

siyosatiga qanday tuzatishlar kiritishga majbur ekanligini, soliq tizimini qanday qurish kerakligini belgilaydi”

Karp (2001) Soliq siyosati davlatning o’rta va uzoq muddatli istiqboldagi umumiy moliyaviy siyosatining tarkibiy qismi bo’lib, soliq sohasidagi davlat faoliyati konsepsiyasi, soliq mexanizmi, soliq tizimini boshqarish kabi tushunchalarni o’z ichiga oladi.

Sitnikovaning (2012) fikricha, “konsolidatsiyalashgan soliq to’lovchilar guruhiga kiritishda aktivlarini tan olish yoki maxsus qayta baholash zarur, guruhga kirishdan oldin korxonaning zararlarini o’tkazish tartibi ishlab chiqilishi lozim, konsolidatsiyalashgan soliq to’lovchining moliyaviy-xo’jalik faoliyatining bir xil qiymatga ega bo’lgan subyekt sifatida xalqaro e’tirof etilishiga alohida e’tibor qaratilishi lozim”.

Darkina (2019) yirik soliq to’lovchilarning xususiyatlari sifatida to’xtalib, “yirik soliq to’lovchilarga quyidagi xususiyatlar xosdir: katta pul oqimi, keng ko’lamli hujjatlar aylanmasi, soddalashtirilgan tizim bo’yicha soliqqa tortiladigan turli tarkibiy bo’linmalarning integratsiyasidan foydalanish, mamlakat ichida ham, chet elda ham turli firmalar bilan hamkorlik mavjudligidir”.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Yirik soliq to’lovchilar bo’yicha hududlararo soliq inspeksiyasi faoliyati va soliq ma’murchiligini yanada takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, yirik soliq to’lovchilar bo’yicha hududlararo soliq inspeksiyasi faoliyati va soliq ma’murchiligini yangi bosqichga olib chiqish, yirik soliq to’lovchilarga ko’rsatiladigan soliq xizmatlari sifatini oshirish katta ahamiyatga ega. Shuning uchun biz bir qancha maqsadlarni o’z oldimizga qo’yib olamiz.

1. Quyidagilar 2030-yilga qadar ushbu asosiy maqsadlarni etib belgilash:

(a) yirik soliq to’lovchilardan Davlat budjetiga tushumlar hajmining Yalpi ichki mahsulot hajmidagi ulushini 10 foizga yetkazish;

(b) yirik soliq to’lovchilarning soliq intizomiga rioya qilish darajasini (compliance rates) 95 foizga yetkazish;

(v) jami soliq qarzlarning qimmatbaho metallar qazib oluvchilarisiz yillik soliq tushumlaridagi ulushini ikki barobarga qisqartirish.

Quyidagilarni Yuridik shaxslarni yirik soliq to’lovchilar toifasiga o’tkazish:

2026-yil 1-iyulidan boshlab yirik soliq to’lovchilar toifasiga quyidagilar kiritiladi:

(a) Davlat budjetiga to’langan soliq va boshqa to’lovlari hajmidan qat’iy nazar:

- tijorat banklari, sug’urta tashkilotlari, tovar-xom ashyo, fond va valyuta birjalari, tamaki mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilar, mobil aloqa xizmatlarini ko’rsatuvchi yuridik shaxslar;

- “Navoiy kon-metallurgiya kombinati” AJ, “Olmaliq KMK” AJ, “O’zbekiston temir yo’llari” AJ, “O’zkimyosanoat” AJ, “O’zbekiston metallurgiya kombinati” AJ, “O’zavtosanoat” AJ hamda ularning ta’sischiligidagi tashkilotlar;

- O’zbekiston Respublikasining havo bo’shlig’idan yo’lovchilarni tashish maqsadlarida foydalanuvchi, xalqaro havo aloqalarini amalga oshiruvchi va ularning tarkibiga kiruvchi yuridik shaxslar;

- realizatsiya qilish joyi O’zbekiston Respublikasi bo’lgan elektron shakldagi xizmatlarni realizatsiya qiluvchi chet el yuridik shaxslar;

(v) mahsulot taqsimotiga oid bitim bo’yicha ishlarni bajarishda ishtirok

etayotgan tashkilotlar, uglevodorod xom ashyosi va mineral resurslarni qazib oluvchi, qayta ishlovchi, yetkazib beruvchi va sotuvchi hamda elektr energiyasini ishlab chiqaruvchi va yetkazib beruvchi yuridik shaxslar, shuningdek ularga tovar (ish va xizmat) yetkazib beruvchi chet el yuridik shaxslarining O’zbekiston Respublikasidagi doimiy muassasalari (bo’linmalari), bundan avtomobillarga yoqilg’i quyish shoxobchalari va elektromobillarni quvvatlantirish stansiyalari mustasno;

(b) yirik soliq to’lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar tomonidan ustav fondida (ustav kapitalida) 20 foiz miqdorida va undan ortiq ulush bilan yangi tashkil etilgan hamda

o'zaro hisobvaraq-fakturalarni rasmiylashtirgan yuridik shaxslar, bundan nodavlat-notijorat tashkilotlar va aylanmadan olinadigan soliqni to'lovchi korxonalar mustasno;

(v) Davlat budjetiga to'langan soliq va boshqa to'lovlari hajmi bazaviy hisoblash miqdorining ikki yuz qirq ming baravaridan va doimiy ishchilar soni yuz nafardan kam bo'lmagan yuridik shaxslar, bundan paxta- to'qimachilik klasterlari, to'qimachilik mahsulotlari ishlab chiqaruvchi korxonalar, alkogol mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi va ulgurji savdosi bilan shug'ullanuvchi korxonalar, sement va qurilish materiallarini ishlab chiqaruvchi korxonalar, qurilish korxonalari hamda ulgurji va chakana savdo korxonalari mustasno qilib belgilash lozim.

Bunda mazkur yuridik shaxslar o'tgan kalendar yil yakuni yoki ketma- ket keladigan o'n ikki oylik davr bo'yicha soliq organlari axborot tizimidagi ko'rsatkichlarga asosan aniqlanadi hamda ushbu mezon bo'yicha yirik soliq to'lovchilar ro'yxatiga har ikki yilda bir marta O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi tomonida o'zgartirish kiritiladi;

(g) 100 mlrd so'm va undan ko'p miqdorda aktivlarga ega bo'lgan yuqori daromadga ega jismoniy shaxslar.

Soliq qo'mitasi 2026-yil 1-iyulga qadar yirik soliq to'lovchilarning ro'yxatini qayta shakllantirgan holda o'zining rasmiy veb-saytiga joylashtirib, uning yangilab borilishini, shuningdek ushbu ro'yxatdagi o'zgarishlar bo'yicha soliq to'lovchilarni bir ish kuni ichida soliq to'lovchining shaxsiy kabineti orqali xabardor qilinishini ta'minlash lozim bo'ladi.

2027-yildan boshlab yirik soliq to'lovchilar har kalendar yilning 1- oktyabr holatiga oxirgi 12 oylik davr bo'yicha Davlat budjetiga to'langan soliq va boshqa to'lovlari bazaviy hisoblash miqdorining besh yuz ming baravaridan ortiq bo'lgan korxonalar va tijorat banklari o'ta yirik soliq to'lovchilar deb e'tirof etiladi hamda ularning ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan tasdiqlanishi kerak.

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo soliq inspeksiyasi faoliyatini takomillashtirish

Soliq qo'mitasi ikki hafta muddatda quyidagilarni inobatga olgan holda, amaldagi shtat birliklari doirasida Inspeksiyaning tashkiliy tuzilmasini qayta tasdiqlash:

(a) yuqori daromadga ega bo'lgan jismoniy shaxslar hamda xalqaro soliqqa tortish ma'murchiligi, shuningdek transfert narxlar monitoringi va elektron shaklda xizmatlar ko'rsatuvchi xorijiy korxonalar faoliyatini monitoring qilish bo'limlarining faoliyatini yo'lga qo'yish;

(b) soliq undiruvchanligini oshirish va soliq nazoratini kuchaytirish bo'yicha inspektorlar sonini ko'paytirish lozim bo'ladi.

Inspeksiya bir oy muddatda xodimlar faoliyatini baholashning samaradorlik ko'rsatkichlarini moliya yili uchun tasdiqlangan budjet daromadlari prognozi va qo'shimcha tushumlarning undirilishini ta'minlash, soliq xavfini oldindan aniqlash (bartaraf etish), soliq to'lovchilarning Inspeksiya faoliyatidan qoniqish darajasi kabi ko'rsatkichlar asosida qayta ko'rib chiqish kerak bo'ladi.

Bundan tashqari quyidagilarni belgilash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Inspeksiya tomonidan ham transfert narxining soliq nazorati amalga oshiriladi;

Soliq qo'mitasi bir oy muddatda Inspeksiyaga soliq to'lovchilarning shaxsiy hisobvaraqlarini yuritish bilan bog'liq amaliyotlarda axborot tizimidan mustaqil foydalanish imkoniyatini yaratib beradi;

Inspeksiyaga soliq nazorati tadbirlarida soliq to'lovchilarning ichki buxgalteriya, moliyaviy va soliq hisoblari uchun foydalaniladigan dasturiy vositalaridan (1 S, Uzasbo va boshqalar) cheklovlarsiz foydalanish huquqi beriladi;

Inspeksiyaning murojaatiga muvofiq hududiy soliq boshqarmalari uch kun muddatda yirik soliq to'lovchilarda o'tkazilayotgan soliq nazorati tadbirlarida qatnashish uchun qo'shimcha mutaxassis ajratilishini ta'minlaydi;

yirik soliq to'lovchi hisoblangan tijorat banklari, nobank kredit tashkilotlari hamda sug'urta tashkilotlarining qonunchilik talablariga muvofiq shakllantirilgan zaxira jamg'armalari bo'yicha hisobotlari Inspeksiya tomonidan ko'rib chiqiladi va soliq solish maqsadlari uchun qabul qilinadi;

huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan Inspeksiyadan jalb etiladigan mutaxassislar soni, qoida tariqasida, ayni paytda umumiy xodimlar sonining 5 foizidan oshishi ta'qiqlanadi;

2027-yildan boshlab ushbu qarorning ilovasiga muvofiq xalqaro malaka darajalari va (yoki) sertifikatlariga ega bo'lgan barcha darajadagi soliq xizmati xodimlariga har oylik ish haqiga qo'shimcha ravishda lavozim maoshining 100 foizi miqdorida ustama haqi to'lanadi.

Ushbu ustama to'lovlar Soliq qo'mitasining soliq organlarini rivojlantirish va ko'zda tutilmagan xarajatlar maxsus jamg'armasi mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi;

Inspeksiyaga davlat ulushi 50 foiz va undan yuqori bo'lgan davlat korxonalarini tomonidan davlat ulushi bo'yicha dividendlarni qonunchilikda belgilangan muddatlarda to'lanmaganda yoki aksiyadorlar umumiy yig'ilishi qarori qabul qilinmagan taqdirda, davlat ulushi bo'yicha dividendlar soliq to'lovchilarning foyda solig'i hisobotidagi ko'rsatkichlaridan kelib chiqqan holda majburiy undirish vakolati beriladi;

Davlat aktivlarini boshqarish agentligi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Soliq qo'mitasi ikki oy muddatda davlat ulushi bo'yicha dividendni (ajratmani) hisoblash va undirish tartibi bo'yicha qaror loyihasini ishlab chiqib, Vazirlar Mahkamasiga kiritish.

Soliq qo'mitasi Auditorlar palatasi, Soliq maslahatchilar palatasi va boshqa sohaviy tashkilotlar, shuningdek Xalqaro valyuta jamg'armasi eksperti bilan birgalikda quyidagilarni ishlab chiqish lozim bo'ladi.

(a) amaliyotda mavjud soliq bazasini sun'iy kamaytirish sxemalari, tarmoqqa xos soliq xavflarini aniqlash va ularni oldindan bartaraf etishning yechimlari bo'yicha katalog;

(b) soliq xavflari tahlili, transfert narxlash, xalqaro soliq huquqi va raqamli audit yo'nalishlarida hamda soliq qoidabuzarliklari bo'yicha keys asosida 40 soatdan kam bo'lmagan majburiy yillik o'quv dasturlari;

(v) katta hajmdagi ma'lumotlar va korxonaning biznes jarayonlarini qamrab oluvchi (SAP, 1C va boshqa) tizimlardagi ma'lumotlarni algoritmik tahlil qilish vositalari;

(g) xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda malaka oshirish va tajriba almashish bo'yicha qo'shma dasturlar. Bunda Soliq qo'mitasi mazkur bandning "b" kichik bandida nazarda tutilgan tadbirlarni har chorakda yangilab borilishini ta'minlaydi.

Inspeksiya ma'murchiligidagi korxonalarining soliq to'lovlarini budjet darajalari o'rtasida taqsimlash va budjet daromadlari prognozini tartibga solish masalalari.

2027-yil moliya yilidan boshlab:

yirik soliq to'lovchilardan Davlat budjetiga kelib tushgan soliq tushumlari budjet darajalari o'rtasida quyidagi miqdorlarda taqsimlanadi:

qo'shilgan qiymat solig'i, foyda solig'i va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumlari to'liq hajmda respublika budjetida;

yer, mol-mulk soliqlari, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, noruda qurilish materiallari bo'yicha yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq va benzinni, dizel yoqilg'isini va gazni yakuniy iste'molchilarga realizatsiya qilishdagi aksiz solig'i to'liq hajmda Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika budjeti, viloyatlar va Toshkent shahri mahalliy budjetlarida qoldiriladi.

yirik soliq to'lovchilarning qo'shilgan qiymat solig'i, foyda solig'i va jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i tushumlarining prognozdan oshirib bajarilgan qismi to'liq hajmda Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlariga hisobot choragidan keyingi oyning yakuniga qadar o'tkazib beriladi. Bunda qo'shilgan qiymat solig'i va foyda solig'ining prognozdan oshirib bajarilgan qismini aniqlashda ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan tasdiqlanadigan o'ta yirik soliq

to'lovchilar, O'zbekiston Respublikasida doimiy faoliyat olib boruvchi muassasa orqali faoliyat yurituvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlari tomonidan, shuningdek, norezidentlarning to'lov manbaida ushlab qolinadigan daromadlaridan to'lanadigan qo'shilgan qiymat solig'i va foyda soliqlari chegirib tashlangan holda hisoblanadi;

Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlarining daromadlar prognozi ko'rsatkichlari yirik soliq to'lovchilarda soliq tushumlarining qisqarishi hisobiga bajarilmagan taqdirda Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan prognozning bajarilmagan qismi kamaytirilgan holda respublika budjetidan qoplab beriladi;

budjet daromadlarining ijrosi choraklik prognoz ko'rsatkichlaridan kelib chiqib baholanadi, bunda Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan:

budjet daromadlarining oylik prognoz ko'rsatkichlarini ishlab chiqib (choraklik prognozlar bundan mustasno), soliq va bojxona organlariga yetkazish amaliyoti bekor qilinadi;

hisobot choragidan keyingi oyning o'ninchi sanasiga qadar budjet daromadlarining choraklik prognoz ko'rsatkichlari ijrosi bo'yicha Adminstratsiyasiga batafsil axborot kiritiladi;

budjet daromadlarining oylik prognoz ko'rsatkichlarining ijrosi Davlat budjeti daromadlari yoyilmasiga asosan amalga oshiriladi;

yangi joriy etiladigan soliqsiz tushumlar va majburiy to'lovlardan Davlat budjetiga ajratmalar miqdori kamida yetmish foiz etib belgilanadi.

Bunda Davlat budjetidan moliyalashtirilmaydigan tashkilotlar tomonidan undiriladigan to'lovlar uchun "ye" kichik bandi talablari qo'llanilmaydi.

2026-yil uchun Davlat budjeti daromadlarining prognoz ko'rsatkichlariga tegishli o'zgartirishlarni kiritgan holda qayta tasdiqlash. Bunda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari mazkur o'zgarishlarni inobatga olgan holda uch ish kuni ichida tuman (shahar) prognoz ko'rsatkichlarini qayta tasdiqlash lozim bo'ladi.

Soliq ma'murchiligini yanada takomillashtirish bo'yicha esa quyidagilarga e'tibor berish kerak bo'ladi.

2026-yil 1-iyuldan boshlab:

yengil avtomobil, mototsikl, vertolyot, qayiq, samolyotlar va ular uchun yoqilg'ini sotib olishda (import qilishda) to'langan qo'shilgan qiymat solig'ini hisobga olish va foyda solig'idan chegirish tartibi bekor qilish. Bunda ushbu tartib asosiy faoliyati bevosita yo'lovchi va yuklarni tashish bo'lgan korxonalariga nisbatan tatbiq etilmaydi;

avia va temir yo'l, shuningdek madaniyat va istirohat bog'lari, attraksion va o'yin qurilmalari, bolalar o'yingohlari, muzeylar, teatrlar, stadionlar, konsert-tomosha xizmatlari uchun chiptalarga to'lovlar faqatgina bank kartalari yoki elektron to'lov tizimlari orqali amalga oshirish;

2026-yil 1-sentyabrdan boshlab jismoniy va yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk va (yoki) yer solig'i bo'yicha to'lovlarni (qarzdorliklarni) undirishda elektr energiyasining billing tizimi mexanizmidan foydalanish.

2026-yil 1-apreldan boshlab tijorat banklari orqali ko'chmas mulk va avtotransport vositalarining oldi-sotdisi uchun ko'rsatiladigan xizmatlar (naqd yoki naqdsiz kirim qilish, sotuvchiga o'tkazish va sotuvchiga naqd pulda berish yoki boshqa hisobvaraqqa o'tkazish) uchun komissiya miqdori quyidagicha belgilash:

ko'chmas mulk uchun bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizidan oshmagan miqdorda; avtotransport vositalari uchun bazaviy hisoblash miqdorining 25 foizidan oshmagan miqdorda.

Soliq qo'mitasiga:

soliq rejimidan qat'iy nazar barcha soliq to'lovchilar (bundan yirik soliq to'lovchilar mustasno) ma'murchiligini quyidagi muddatlardan boshlab tegishincha tuman (shahar)lar soliq inspeksiyalarida tashkil etsin:

2026-yil 1-iyuldan bozorlar va savdo komplekslari, shuningdek savdo, umumiy ovqatlanish, xizmat ko'rsatish va qishloq xo'jaligi korxonalari;

2027-yil 1-yanvardan boshlab qolgan barcha korxonalar;

bir oy muddatda tuman (shahar)lar soliq inspeksiyalarida budget daromadlarini prognozlashtirish va soliq to'lovchilarning shaxsiy hisobvaraqlari hisobini yuritish shubasi faoliyatini yo'lga qo'yish lozim.

O'zbekistonda tadbirkorlik subyektlari barqarorlik reytingi: adolatli baholash va raqamli islohotlar tahlili.

Bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyotini liberallashtirish va tadbirkorlik uchun qulay muhit yaratishda soliq ma'murchiligi hamda davlat nazorati tizimini transformatsiya qilish muhim bosqichda turibdi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan joriy etilgan "Tadbirkorlarning barqarorlik reytingi" tizimi intizomli tadbirkorlarni rag'batlantirish va ularning faoliyatiga davlat aralashuvini minimallashtirishning o'ziga xos mexanizmiga aylandi. Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 30-yanvardagi 55-son qarori bilan tasdiqlangan Nizomga kiritilayotgan so'nggi o'zgartirish va qo'shimchalar reyting tizimini yanada adolatli qilish, sun'iy ravishda ballarni oshirish holatlariga chek qo'yish hamda "Yashil iqtisodiyot" tamoyillarini soliq ma'murchiligiga integratsiya qilishni maqsad qilgan.

1. Reyting metodologiyasini takomillashtirish: "Barqarorlik" tushunchasiga yangicha yondashuv. Amaldagi reyting tizimida tadbirkorlik subyekting ballari baholash amalga oshirilayotgan aniq vaqtdagi ko'rsatkichlar asosida hisoblanar edi. Bu esa subyekting reytingi kunlik yoki haftalik o'zgarishlar (masalan, kutilmagan qisqa muddatli soliq qarzi) ta'sirida keskin pasayishi yoki ko'tarilishiga sabab bo'lib, barqarorlik tushunchasiga ziddiyat tug'dirardi. Endilikda reyting ballari oxirgi 30 kalendar kunida amalga oshirilgan ko'rsatkichlar yig'indisining o'rtacha qiymatidan kelib chiqib belgilanadi. Ushbu yondashuv tadbirkorning faoliyatidagi tasodifiy omillarni chetlab o'tib, uning haqiqiy barqarorlik darajasini aks ettirish imkonini beradi. Shuningdek, tadbirkorlar tomonidan reyting ko'rsatkichlari yuzasidan bildirilgan e'tirozlarni ko'rib chiqish muddati 1 ish kunidan 5 ish kuniga uzaytirildi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, murojaatlarni sifatli o'rganish va ma'lumotlar bazasiga aniqlik kiritish muayyan vaqt talab etadi. Bu o'zgarish soliq organlari va tadbirkor o'rtasidagi nizoli vaziyatlarni chuqur tahlil qilish va adolatli qaror qabul qilish uchun xizmat qiladi.

2. Sektorlararo integratsiya va "Yashil" energetika rag'batlari.

Reyting tizimi endilikda nafaqat soliq ma'lumotlariga, balki iqtisodiyotning turli sohalaridagi kompleks ko'rsatkichlarga tayanadi. 2025-yil "Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili" deb e'lon qilinishi munosabati bilan tizimga "Yashil energiya"dan foydalanish samaradorligi mezonini kiritildi. Ushbu yo'nalishdagi islohotlar doirasida Energetika vazirligi, Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligi hamda Raqamli texnologiyalar vazirligi o'rtasida o'zaro axborot almashinuvi yo'lga qo'yilmoqda. Tadbirkor tomonidan qayta tiklanuvchi energiya manbalari (quyosh panellari va b.) o'rnatilganligi to'g'risidagi ma'lumotlar avtomatik ravishda Energetika vazirligi bazasidan olinadi va tadbirkorning reytingiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Mehnat bozori va ish haqi ko'rsatkichlarining tahlili. Reyting mezonlari ichida eng ko'p o'zgarishga uchragan yo'nalishlardan biri — bu mehnatga haq to'lash va bandlik masalasidir. Avvalgi tartibda mehnatga haq to'lashning eng kam miqdori (MEHM)dan ortiq ish haqi to'layotgan xodimlar sonining ko'payishi "Qo'shimcha ball beruvchi" mezonlar qatorida edi.

Yangi metodologiyaga ko'ra:

Ushbu mezon "Umumiy ko'rsatkichlar" (Asosiy mezonlar) qatoriga o'tkazildi.

Ballarni hisoblashda nafaqat foiz ko'rsatkichi (masalan, 50% va undan yuqori bo'lsa — 10 ball), balki xodimlarning soni (masalan, 100 nafar va undan ortiq bo'lsa — 10 ball) ham hisobga olinadi. Ushbu o'zgarishning iqtisodiy asosi shundaki, xodimlar soni kam bo'lgan korxonalar (masalan, 2 nafar xodimi bor korxonalar yana 1 nafarini qo'shib 50% lik o'sish ko'rsatishi) va yirik korxonalar (masalan, 1000 nafar xodimi bor korxonalar 100 kishini ishga olib 10% lik o'sish

ko'rsatishi) o'rtasidagi adolatsizlik bartaraf etildi. Endilikda xodimlarni legallashtirgan yirik subyektlar ham yuqori ball olish imkoniyatiga ega bo'ladi.

4. Reyting ballarini sun'iy oshirish (Fiktiv operatsiyalar) tahlili. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, ayrim subyektlar "AAA" toifasiga kirish va QQSni tezkor qaytarib olish (prefirensiya) maqsadida turli sxemalardan foydalangan. Masalan, 327 ta korxonaga QQS qaytarilgandan so'ng ularning reytingi darhol pasayib ketganligi aniqlangan.

Nazorat choralari:

Shubhali korxonalar: Yolg'on ma'lumot taqdim etgan yoki shubhali korxonalar reyestriga kirgan subyektlarning reytingi 12 oy davomida "BB" dan yuqori bo'lmasligi belgilandi.

Ko'chmas mulk talabi: Reyting balli olish uchun amalda faoliyat yuritmaydigan turar-joylarda soxta ijara shartnomalarini tuzish holatlari ko'paygan. Endilikda QQS to'lovchilari uchun kamida 18 kv.m maydonga ega bo'lish talabi kiritildi (IT-park rezidentlari bundan mustasno).

Faoliyat davomiyligi: Faqatgina qog'ozda "faol" bo'lib turgan, lekin savdo qilmagan korxonalarga ball berish to'xtatiladi. Kalendar yilida kamida 3 oy davomida realizatsiya amallarini bajargan korxonaga 1 yillik ish staji uchun ball beriladi.

5. Soliq intizomini rag'batlantirish: "Jazo emas, tuzatish". Yangi tahrirdagi Nizomda soliq hisobotlarini topshirish va soliqlarni to'lash bo'yicha differensial yondashuv joriy etildi. Ushbu jazo choralari (ballni chegirish) tadbirkorni soliq majburiyatlarini kutilmasdan, ixtiyoriy ravishda bajarishga undaydi. Shuningdek, QQS va foyda solig'i bo'yicha ko'rsatkichlarni soha bo'yicha o'rtacha qiymatga nisbatan baholash tizimi joriy etildi. Bu orqali soliq yukini o'z sohasiga mos ravishda to'layotgan "shaffof" tadbirkorlar reytingning eng yuqori pog'onalaridan joy oladi.

Tadbirkorlarning barqarorlik reytingi tizimiga kiritilayotgan ushbu o'zgartirishlar O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishning yangi bosqichidir. Reyting metodologiyasining "o'rtacha qiymat" tamoyiliga o'tishi, mehnat bo'yicha mezonlarning adolatlashishi va sun'iy reyting oshirishga qarshi choralari — barchasi bir maqsadga, ya'ni haqiqiy barqaror va shaffof tadbirkorlarni aniqlashga xizmat qiladi. Islohotlar natijasida intizomli tadbirkorlar uchun prefirensiyalar doirasi kengayadi, "yashirin iqtisodiyot" subyektlari uchun esa reyting tizimi o'ziga xos tahliliy cheklov vositasiga aylanadi. Bu esa uzoq muddatli istiqbolda mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashning muhim kafolatidir.

Soliq organlari xodimlari faoliyatini KPI asosida baholash va rag'batlantirishning yangi tizimi.

O'zbekiston Respublikasi Soliq qo'mitasi tizimida xodimlar mehnatiga haq to'lash va ularni moddiy rag'batlantirish mexanizmlari tubdan isloh qilindi. Mazkur islohotlarning markazida **Eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI)** tizimi yotadi. Ushbu tizim soliq xizmati organlariga yuklatilgan vazifalarning ijro etilish natijadorligini miqdoriy o'lchash va shunga mutanosib ravishda adolatli ish haqi belgilash imkonini beradi.

Baholashning huquqiy va tashkiliy asoslari. Soliq xodimlari faoliyatini baholash har oy yakuni bo'yicha amalga oshiriladi. Tizimning shaffofligini ta'minlash maqsadida maxsus Ishchi guruhi tashkil etilgan bo'lib, u ko'rsatkichlar monitoringini olib boradi va zaruratga ko'ra baholash mezonlariga o'zgartirishlar kiritadi. KPI tizimi nafaqat oddiy xodimlarni, balki bo'lim boshliqlari, boshqarma boshliqlari va departament direktorlarini ham qamrab olgan.

KPI baholash mezonlari va ularning vazni.

Xodimlarning oylik faoliyati jami **100 ballik** tizimda baholanadi. Ballar quyidagi asosiy yo'nalishlar bo'yicha taqsimlangan:

- **Budjet tushumlari ijrosi (50 ball):** Bu tizimning eng yuqori vaznga ega bo'lgan ko'rsatkichi bo'lib, belgilangan reja ijrosiga bevosita bog'liq.
- **Murojaatlarni ko'rib chiqish darajasi (10 ball):** Fuqarolar va yuridik shaxslardan kelib tushgan murojaatlarning sifatli va o'z vaqtida hal etilishi.

- **Qo'shimcha manba va tushumlar o'sishi (20 ball):** Qo'shimcha manbalarni aniqlash (10 ball) va o'tgan yilning mos davriga nisbatan tushum o'sishini ta'minlash (10 ball).
- **SORJ nazorat raqami ijrosi (10 ball):** Soliq organlarini rivojlantirish jamg'armasiga tushumlar rejasini bajarish.
- **Soliq qarzini qisqartirish (5 ball):** Mavjud soliq qarzini oyiga kamida 10 foizga kamaytirish natijadorligi.
- **Kadrlar bilan ishlash (5 ball):** Vakant lavozimlarning umumiy shtatdagi ulushi 5 foizdan oshmasligini ta'minlash.

Baholash toifalari va reyting natijalari

Yig'ilgan ballar asosida xodimlar 8 ta toifaga ajratiladi:

- **"A" (95-100 ball) – A'lo:** Eng yuqori samaradorlik ko'rsatkichi.
- **"B" (90-95 ball) – Juda yaxshi.**
- **"D" (85-90 ball) – Yaxshi.**
- **"H" (65-70 ball) – Qoniqarsiz:** Minimal ustama beriladigan chegara.
- **"I" (65 ball dan kam) – Juda qoniqarsiz:** Bu holatda hech qanday ustama to'lanmaydi.

Lavozimlar kesimida shaxsiy ustamalarni belgilash

KPI natijalari asosida belgilanadigan shaxsiy ustamalar lavozim darajasiga qarab o'sib boradi. Masalan, "A" toifasini olgan xodimlar uchun:

- **Oddiy xodimlar:** Lavozim maoshining **100 foizi** miqdorida ustama.
- **Boshqarma boshliqlari:** Lavozim maoshining **170 foizi** miqdorida ustama.
- **Departament direktorlari:** Lavozim maoshining **200 foizi** miqdorida ustama.

Shuni ta'kidlash lozimki, agar xodimga nisbatan amaldagi intizomiy jazo chorasi mavjud bo'lsa, u qancha ball to'plaganidan qat'i nazar, o'sha davr uchun shaxsiy ustama belgilanmaydi.

Siz taqdim etgan hujjatning davomi — Soliq qo'mitasi Raisining vakolatlari, shikoyat qilish tartibi va javobgarlik masalalariga bag'ishlangan qismini tahlil qilib, lotin alifbosida alohida ikki varaq hajmidagi maqolaning ikkinchi qismini tayyorladim.

KPI tizimini boshqarishda qo'mita Raisi subyektiv va obyektiv omillarni inobatga olgan holda mustaqil ravishda quyidagi qarorlarni qabul qilish huquqiga ega:

Tizimga o'zgartirish kiritish: Baholash mezonlari, ballar vazni va hisoblash usullarini davr talabidan kelib chiqib o'zgartirishi yoki bekor qilishi mumkin.

Individual rag'batlantirish yoki jazolash: Muayyan tuzilma yoki xodimning ish hajmi va natijasidan kelib chiqib, belgilangan shaxsiy ustama miqdorini oshirishi, kamaytirishi yoki butunlay bekor qilishi mumkin. Shuningdek, ustama ko'zda tutilmagan bo'lsa-da, yuqori natija ko'rsatgan xodimlarga mukofot belgilash vakolatiga ega.

Bilim darajasi nazorati: Xodimlarning kasbiy malakasini aniqlash uchun o'tkaziladigan test sinovlarida ishtirok etmaslik shaxsiy ustama to'lovlarning to'xtatilishiga to'g'ridan-to'g'ri asos bo'ladi.

Ma'lumotlar haqqoniyliigi: Yuqori KPI ballarini olish maqsadida ko'rsatkichlarni asossiz ravishda oshirib ko'rsatgan (pripiska) rahbar va xodimlarga nisbatan javobgarlik choralarini ko'radi.

Soliq ma'murchiligi islohotlarining strategik ahamiyati.

1. Raqamli nazorat va iqtisodiy xavfsizlik uzviyligi.

O'zbekiston soliq tizimida amalga oshirilayotgan modernizatsiya jarayonlari tadbirkorlik subyektlari uchun qulay muhit yaratish bilan birga, davlat budjeti xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan. Eksportyor korxonalariga QQS summasini avtomatik qoplash tizimi va bunga parallel ravishda joriy etilgan 50 ta soliq xavfi mezoni bir-birini to'ldiruvchi yagona mexanizmning qismlaridir. Ushbu tizimning joriy etilishi soliq ma'murchiligida "inson omili"ni minimallashtirdi. Avtomatlashtirilgan algoritmlar tovar-transport yuk xatlari, elektron hisob-fakturalar va onlayn-NKM ma'lumotlarini real vaqt rejimida solishtirish orqali yashirin iqtisodiyot ko'rinishlarini aniq belgilab beradi. Bu esa budjet mablag'larini noqonuniy

o'zlashtirish xavfini bartaraf etib, halol tadbirkorlar uchun "yashil yo'lak" yaratilishini kafolatlaydi.

2. KPI tizimi — Boshqaruv samaradorligining yangi bosqichi. Soliq organlari xodimlari faoliyatini Eng muhim samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) asosida baholash tartibi davlat xizmatida natijadorlikka asoslangan boshqaruv modelini shakllantirdi. Bu tizim orqali soliq xodimining ish haqiga qo'shiladigan shaxsiy ustamalar uning budjet tushumlari, soliq qarzini qisqartirish va fuqarolar murojaatlari bilan ishlashdagi aniq natijalariga bog'landi. Mazkur tizimning o'ziga xosligi uning moslashuvchanligidadir. Qo'mita Raisiga berilgan vakolatlar tizimni iqtisodiy o'zgarishlarga moslashtirish, munosib xodimlarni qo'shimcha rag'batlantirish va asossiz ko'rsatkichlarga yo'l qo'ygan rahbarlarga nisbatan javobgarlik choralari ko'rish imkonini beradi. Bu esa soliq xizmati organlarida professionalizm va shaxsiy mas'uliyatni yangi bosqichga olib chiqdi.

3. Institutsional adolat va shikoyat qilish huquqi. Yangi tartib doirasida nafaqat nazorat, balki xodimlarning huquqiy himoyasiga ham alohida e'tibor qaratilgan. KPI natijalari yuzasidan shikoyat qilish mexanizmi va Maxsus ishchi guruhining faoliyati baholash jarayonining xolisligini ta'minlaydi. Xodimlarning bilim darajasini test sinovlari orqali muntazam tekshirib borilishi esa tizimning intellektual salohiyatini saqlab turishga xizmat qiladi. Shikoyatlarni ko'rib chiqishdagi ochiqlik va sud orqali himoyalani huquqining mavjudligi soliq tizimida ichki adolat tamoyillarini mustahkamlaydi. Bu o'z navbatida xodimlarning o'z vazifalariga bo'lgan ishonchini oshirib, ularni yanada samaraliroq ishlashga undaydi.

4. Barqarorlik va ishonch. Xulosa qilib aytganda, tadbirkorlar uchun yaratilgan avtomatlashtirilgan QQS qoplash tizimi va soliq xodimlari uchun joriy etilgan KPI baholash tartibi o'zaro mantiqiy bog'liqdir. Birinchisi tashqi muhitda — tadbirkorlik sohasida shaffoflikni ta'minlasa, ikkinchisi ichki muhitda — soliq idoralari xodimlari orasida intizom va natijadorlikni shakllantiradi. Ushbu islohotlar yig'indisi mamlakatda sog'lom raqobat muhitini yaratishga, yashirin iqtisodiyotni jilovlashga va davlat budjeti tushumlarining barqarorligini ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuvdir. Mazkur tizimlar O'zbekiston soliq ma'murchiligining zamonaviy, shaffof va adolatli modelini ifodalaydi.

Xulosa va takliflar.

Xorijiy tajribani o'rganish natijalari, soliq siyosati samaradorligini baholash bo'yicha ko'p-komponentli mualliflik yondashuvini shakllantirishga imkon berdi, xususan:

- umuman iqtisodiyotga soliq yukining darajasini real baholash uchun-soliqqa tortilmaydigan yoki imtiyozli oborot, obyektlarni, alohida soliq to'lovchilarning tarmoqlari va guruhlari bo'yicha yondashishning ahamiyatligi;
- davlat faoliyatini ta'minlash uchun davlat budjetining daromad qismida soliq tushumlari prognoz ko'rsatkichlarini kafolatlangan holda ta'minlash;
- soliq risklarini kamaytirish;
- resurs yondashuvidan foydalanish va maqsadli yondashuv orqali amalga oshirilayotgan soliq siyosatining sifati, belgilangan maqsadlarga erishish. Yuqorida keltirib o'tilgan taklif O'zbekistonda soliq ma'murchiligini yanada takomillashtirish va raqamlashtirish amaliyotga joriy qilinishi soliq ma'murchiligini rivojlantirishga olib keladi deb hisoblaymiz.

Adabiyotlar / Литература / Reference:

Аронов А.В., Кашин В.А. (2007) *Налоги и налогообложение: учеб. пособие.* — М.: Магистр, - С. 99-100.

Даркина Ю.А. (2019) *Особенности налогового администрирования крупнейших налогоплательщиков. Interactive science. 3 (37).*

Дементева Н.М. (1689) *налоговая политика государства.*
https://nsuem.ru/science/publications/science_notes/issue.php?ELEMENT_ID=1689.

Жўраев А., Сафаров Г'. (2005) Солиқ назарияси. Ўқув қўлланма. –Т.: “Iqtisod-moliya”, 48-бет

Камалнев Тимур Шамилевич (2009) Налоговое администрирование крупнейших налогоплательщиков. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат экономических наук. –Москва.

Карп М.В. (2001) Налоговый менеджмент: Учебник для вузов. – М.: Юнити-дана, – 39 с.

Майбуров И.А. (2007) Налоги и налогообложение: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальностям; под ред. И.А.Майбурова. -М.: Юнити-дана, - 655 с.

Ситникова Ольга Владимировна (2012) Совершенствование налогообложения крупнейших консолидированных налогоплательщиков. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат экономических наук. Москва.